

משורר חיבת-ציון שונשכה

מאת יהודה סלוצקי

ש. ש. פרוג
תרכ"א —
ב"ה בתשרי
תרע"ז
(1860 —
22.10.1916)

משורר יהודי דגול, שפל שירתו שורה מוטיבים לאומיים ועם זאת כתב את מרבית שיריו ברוסית — האיז כאן משום פאראדוקס? כדי להבין תופעה זו יש לראות את התקופה, את שנות השמונים למאה שעברה, שבה החל פרוג לשיר את שירו.

היו אלה ימי דעיכתה של ספרות ההשכלה. אביד משורריה, י. ל. גורדון, כבר סתם את הגולל על הספרות העברית. וראה עצמו, האחרון במשוררי ציון. הוא קדם בכרכה את שירתו של פרוג וראה בו את יורשו: „עלה נזבל אנוכי — אתה ציץ פורח, / יבש חרם פוחי — אתה מלא ליחי". המבקר היהודי-רוסי א. וולנסקי כתב אז: „מכאוב לראות איך נאלמים צלילי שפתנו הלאומית בקרב בני הדור הצעיר. הדור רות הבאים יהיו זקוקים לשיר רוסי להבעת השאיפות המתחדשות של העם היהודי". איש לא תנה או כי הספרות העברית ושירתה עומדים בפני התחדשות כופלאה וכפני שיאים חדשים, כי לשירה העברית יקמו משוררים כביאליק, טשרניחובסקי, שניאור זרובם אחרים. באוירתה של תקופת-מעבר זו היה פרוג — הניק, ה„חדר". במושבה היהודית בדרום-רוסיה, האמון על השפה העברית, על סמלי הנביאים ועל האגדה התלמודית — למשורר רוסי. פרוג היה מעין חוליה מחברת בין שירת ההשכלה לשירת ההתחדשות הלאומית. גאמנה עלינו עדותו של טשרניחובסקי, שכתב, כי „בהשאתה של שירת פרוג התחנך הדור הצעיר של המשוררים היהודים הכותבים עברית ויידיש. דור שלם למד אצל פרוג לאהוב כל דבר יהודי, לסבול ולשמוח עם ההמונים היהודיים". ביאר ליק המליץ על פרוג ש„שר את שיר ה' בלשון נכרייה".

בשלהי תקופת ההשכלה, שבה היתה היידיש מוקצה מחמת מיאוס. פרוג עצמו ראה ב„ז'ארגון" (כפי שפינו המשיכילים את שפה יידיש), „רעה גדולה", והתנהם בכך, כי רעה זו זמנית היא, ורק בתוך רחמים על „מאות אלפי אנשים בני הדור הישן והחולף, שאינם יודעים קרוא בשום שפה אנושית", מוכן היה להשלים עם הוצאתם-לאור של ספרים וכתבי-יד ב„ז'ארגון" זה, ואף השתתף בהם. היסוד העממי בנשמתו של פרוג גבר על השיקולים ההגיוניים, ושיריו ביידיש, הכתובים ברוח עממית והמלאים אף הם אתנה ומסיר רוח לעם ולמורשתו. הצטרפו אף הם למיטב יצירתו. צד המקום ברושמה זו להאריך בהערכת תרומתו לשירה היידיש. אוכיר רק שני שירים, שהם מעין ציוני-דרך בדרכו הפיוטית.

לאחר פרעות קיישוב בספט 1903 לא היה חלקו של פרוג עם אותה התעוררות נועזה, שניתן לה ביטוי, בין השאר, בשירתו של ביאליק „בעיר ההרגה". בנדר סה הישן מניב פרוג בקינה מרה על הסטנחים וההרף גים, ובה חזר הפוכון העתיק:

„אחיזה, אחים, רחמי,
הם שבינו ומידיה,
הכו לחיים פתחילחם,
הכריזים — בשכיל חתים!"
(עמ' 76)

עברו שנתיים ימים, שנתיים של פרעות, אבל גם של הגנה עצמית, של ציו ונבוכה, ושירה חדשה מרצה מלבו של המשורר:

הכרים ואחיה! לתחון נאמר: דים!
שבענו כבייה מתפלעת.
הגיע היום
לקום וללחום!
אם לנפול — ששמעון או כשליפת!"
(ו"בריה: ב. במנה)

גדלתי במולדת אם חורגת

פרוג היה מעורה וקשור עמוקות לארץ מולדתו הגשמיית — לערבות הדנייפר, „זו הארץ בה שתר- היינו עליה / בה ראשית-שנותינו עברה" (עמ' 33) (הנוסח העברי של שירי פרוג בדרייטל לפי תרגומו של א. לוינסון: „שירי ש. ש. פרוג", הוצאת „דבר", תש"א). באחר משיריו מודה הוא: „לא פעם שיר רוסי ניתק מהגימה / עת שיר ציון לשביע התאויה" (עמ' 27). ימי ילדותו של המשורר עברו בשנות מלכותו של אלכסנדר השני, כאשר היהודים ברוסיה ציפו לשחרורם הקרוב לבוא. „חלמנו / עוד יגיע הב הצדק... ויהיו / גם לעם הרל גבוע / ויבש אל השלחתי" (עמ' 57). אולם ימים אלה חלפו, החל חורף ארוך של פרעות, גזירות ועלילות. „היינו כהול שהפקר לכל רגל, / מרמם ומררם לכל איש" (עמ' 68).

המשורר הזדהה כליל עם ענות עמו: „גדלתי במולדת — אם חורגת / לעם של עברים סרי-מקלמי" (עמ' 39). „שני הכלים לי מנה הגורל: / צמא ההרה ומנה עבר אומלל" (עמ' 35). „אחים, הנה, לגורל! ילדרי-עצבני / וישיבי כהרעך מדוריד-דורות. / בני עם אכזר אשר עוני עד מות, / כה מר חלקנו וקשה על אדמתי!" (עמ' 50).

ובימים קשים נושא המשורר את עינו למולדת העתיקה, לארץ-ישראל. חלק ניכר משיריו מוקדש לגיבורים, למלכים, לנביאים. הוא מביא את דברם לדור שנותק מהם ושכח אותם. ומכאן קצרה הדרך לחיבת-ציון. „אלוהי, לציון השיבה / כניה השבעים קלון / עליפני שרות שיופום האיפה / אונם כפלג בציון" (צד"ק קמוצה. עמ' 84). לבו נמשך ל„זרעים", תלוצי האומה בארץ-ישראל, „לא היית אתכם עת נשא כסערה / ים וזקף את כולכם מעל חזי-מבורה / כה רחצה האיבה הבערת — / אך בני וכינסכ כמיתר השאים / רשמה כתפילה באותם הרגעים / הוותי — הוותכס הבערת" (עמ' 86). ובתחכס הקונ" גרס הציוני הראשון (1897) מצטרף אף הוא למכר- כיו: „מי יתן ובקרב איתנים / עם הגורל הוועף / יתנבר יגדל בכחות מחודשים / האיגוד הגדול והקדוש".

אין פלא ששיריו הלידיים, המתנגנים מאליהם, נתלוזו להם מגנינות והם הושרו בחוגי הנוצר היהודי הלומד, שרו אותם עולי בילין, תלוצי העלייה השנייה והשלישית, החלוצים שנשארו כלואים בתומות הברזל של ברית-המועצות.

הז'ארגון — רעה גדולה

פרשה בפני עצמה הם שיריו של פרוג ביידיש. אך כאן היה פרוג בוזומנו. הוא החל לכתוב את שיריו

הלהבה האחרונה — שירים בעברית

ולבסוף — שבעת שיריו העבריים, קשריו של פרוג עם השפה העברית היו עמוקים, אולם את מיטב שנותיו בילה בסביבה זרה ומתבוללת בפטרבורג. הוא לא זכה להשתלב בבריתה השירה העברית, שהחלה בשנות התשעים, וזה המעוות לא היה אפשר לתקן, רק בשנת-חייו האחרונה, והוא חולה ונוטה לכות, ניסה את כוחו להבעת רגשותיו בעברית. זו היתה „הלהבה האחת — האחרונה" (עמ' 212) של המשורר, ובה ציין את הקשר הנצחי בינו ובין השפה שליוותה את העם העברי מראשית קדמונה ושמספרותה ינק את מיטב הגיגיו ושיריו.

שירת פרוג ליוותה את תנועת-ההנוער הציונית ברוסיה. עד שהגיע קיצה בידי המשטר הסובייטי. המהדורה האחרונה (השישית) של שיריו יצאה לאור באודסה ב־1913, והם לא זכו להידפס שוב ברוסיה הקומוניסטית. בביקורת הספרותית הסובייטית הרש" מית הוגדרה שירתו כ„לאומית צרתי-אופק". רגשות לאומיים מותרים בברית-המועצות, כידוע, רק לבני הארמה הרוסית.

היום, כשאנו מקבלים בארצנו רבבות עולים מרו" סיה, בא הזמן להחיות את שירת פרוג במקורה. בעי ריכתו של מרדכי סבר (שהיירה לתרגם את פרוג לעברית) יצא לאור מבחר של שירי פרוג ברוסית. יקראותו עולים חדשים וישמש להם ספר זה כאחד הגשרים בחוררתם למורשת עםם לאחר שנים רבות של ניתוק וניכור.